

Įvadinės pastabos

Teminiame straipsnių rinkinyje *Baltų kalbų tekstų ir žodžių reikšmės* publikuojama 16 Lietuvos (Klaipėdos universiteto, Šiaulių universiteto, Vilniaus universiteto ir Lietuvių kalbos instituto) ir užsienio (Italijos, Latvijos, Lenkijos ir Vokietijos) mokslininkų straipsnių. Visus straipsnius vienija diachroninės leksikologijos ir semantikos, atskleidžiančios leksinių vienetų ir tekstų reikšmes, tematika.

Per paskutinius dešimtmečius baltistikos – senųjų tekstų ir žodžių – tyrimų, kuriuose būtų koncentruojamasi į žodžių ar frazių vartosenos, paplitimo, reikšmių ir jų kitimo (etimologijos) aspektus, nėra daug. Galima paminėti teminiu aspektu sudarytą *Baltų kalbos atlaso* 1 dalį, pavadintą *Flora* (2012, sud. Danguolė Mikulėnienė, Anna Stafecka), Palmiros Zemlevičiūtės medicinos terminijai ir jos raidai skirtą monografiją *XVII–XVIII amžiaus Mažosios Lietuvos žodynų terminologinė medicinos leksika* (2016), Onos Aleknavičienės Jokūbo Brodovskio patarlių, priešodžių ir mįslių semantines interpretacijas, paskelbtas 2014 m. išėjusioje monografijoje *Jokūbo Brodovskio patarlių, priešodžių ir mįslių rinkinys „Litauische Sprichwörter und Rätsel“*. Vis dėlto minėti tyrimai orientuoti arba į tam tikros teminės grupės semantiką (augalų pavadinimai, medicinos terminai), arba į konkretaus autoriaus užfiksuotus leksinius vienetus ir jų reikšmių aiškinimus (smulkiosios tautosakos semantika).

Dalinė tekstų analizė atliekama kritiniuose leidimuose (pvz., *Wolfenbüttelio postilės* kritiniame leidime vokiečių kalba), tačiau įvadinuose straipsniuose ar studijose neįmanoma visapusiškai

išnagrinėti tekste koduojamos lingvistinės minties, atlikti kalbos ir kultūros reiškinių bei jų tarpusavio sąveikos analizės. Minėtini žodžių indeksai (pvz., Samuelio Boguslavo Chylinskio *Naujojo Testamento*), tačiau juose nėra paliudyti visi šaltinio žodžiai. Senuosiuose tekstuose naujai fiksuojami žodžiai dar nėra įtraukti į *Lietuvių kalbos žodyną* (LKŽe), labai trūksta tipologinių leksikos tyrimų. Apie frazeologijos sampratą diskutuojama, tradicinę sampratą siūloma praplėsti, kita vertus, iki šiol nėra frazeologijos sampratos raidos tyrimų, paremtų senaisiais lingvistiniais šaltiniais. Dvikalbės leksikografijos teoriniuose darbuose nuolat svarstoma, kaip kita kalba turi būti atspindėtos specifinės su kalba ar kultūra susijusios realijos, bet nėra diachroninių tyrimų, kaip šios problemos buvo sprendžiamos senuosiuose trikalbiuose (lenkų–lotynų–lietuvių resp. latvių kalbų) ar dvikalbiuose (vokiečių–lietuvių resp. latvių kalbų) žodynuose. Su tomis pačiomis problemomis susiduriama sudarant istorinius žodynus, tiriant žodžių reikšmes senuosiuose tekstuose. Trūksta žodžių etimologijas nagrinėjančių ir jas verifikuojančių darbų, taip pat sintaksės vienetų funkcijoms ir semantikai skirtų tyrimų. Galiausiai, mąstant apie senųjų žodžių ir frazių paieškos galimybes, susiduriama su rašybos ir glosavimo problemomis.

Į straipsnių rinkinį *Baltų kalbų tekstų ir žodžių reikšmės* įtraukti 7 užsienio baltistų ir 9 Lietuvos mokslininkų (iš jų – du su bendraautoriais) straipsniai.

PIETRAS UMBERTAS DINIS (Pizos universitetas) savo straipsnyje atskleidžia, kaip vertimuose į senąsias prūsų, lietuvių ir latvių kalbas buvo perteiktas Martyno Liuterio *Mažojo katekizmo* „Tikėjimo išpažinimo“ skyriuje aptinkamas pasakymas *zu fluchen bewegt* (kontekste [*Ich...*] *Habe sie erzürnet und zu fluchen bewegt*). Kalbamojo pasakymo vartosena ir semantika, taip pat vertimo strategijos, kurias taikė minėtų kalbų vertėjai, tiriamos kontrastyviniu ir hermeneutiniu metodais. ADRIANAS CERRIS (Pizos universitetas) straipsnyje diskutuoja apie baltams ir slavams bendrą *rankos* pavadinimą. Šis kūno dalies pavadinimas

(somatonimas) neįprastas tuo, kad negalima rekonstruoti jo indoeuropietiškosios protoformos. Tai reiškia, kad bendro indoeuropiečių *rankos* pavadinimo nėra arba jis nėra išlikęs, o baltų ir slavų kalbos turi savarankiškas formas, kurios skiriasi nuo kitų indoeuropiečių kalbų. NORBERTAS OSTROWSKIS (Krokuvos Jogailaičių universitetas) aptaria *perkūno* ir *aitvaro* (slie. *aitvaro*) etimologijas.

Rinkinyje spausdinami du ANTOS TRUMPOS (Latvijos universiteto Latvių kalbos institutas) straipsniai: pirmajame analizuojami du XVII a. žodynai (1638 m. Georgo Mancelio *Lettus* ir Christopherio Füreckerio XVII a. pabaigos rankraštinis žodynas), siekiama nustatyti, kiek patikimi XVII a. žodynuose pateiktų reikšmių vertimai ir ar šiais vertimais galima remtis nurodant žodžių reikšmes istoriniame žodyne. Antrame straipsnyje autorė, remdamasi *Latvių kalbos senųjų tekstų korpuso* medžiaga, apžvelgia latvių, lietuvių ir rusų tautybių pavadinimų vartoseną XVI ir XVII a. latvių tekstuose: aptaria minėtų etnonimų vartosenos specifiką senojoje latvių raštijoje, konstatuoja, kokiomis reikšmėmis šie etnonimai vartoti, kelia klausimą, ar esama kokių nors jų vartosenos dainuojamojoje latvių tautosakoje skirtumų. GINTARĖ JUDŽENTYTĖ-ŠINKŪNIENĖ ir VILMA ZUBAITIENĖ (Vilniaus universitetas) analizuoja XVII a. Mažosios Lietuvos, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Latvijos paralelinius žodynus: rankraštinių anoniminių *Lexicon Lithuanicum* (XVII a. pab.) ir Georgo Mancelio *Lettus* (1638) bei Konstantino Sirvydo *Dictionarium trium linguarum* (1642) ir Georgo Elgerio *Dictionarium Polono-Latino-Lottaicum* (1683). Straipsnyje siekiama iširti lietuvių ir latvių kalbų atitikmenų ekvivalentiškumą, t. y. atskleisti, kiek yra (ir ar apskritai yra) atspindima kitos kalbos antraštinio žodžio (žodžių junginio) reikšmė. KĘSTUTIS DAMBRAUSKAS (Šiaulių universitetas) nagrinėja, kokiomis būdingomis / nebūdingomis reikšmėmis Jokūbo Morkūno *Postilėje* vartoti vardažodžiai, veiksmažodžiai ir jų vediniai,rieveksmiai, taip pat priešdėliai, kaip jų reikšmes

veikė pažodinis vertimas iš lenkų kalbos. FELIXAS THIESAS (Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas, Vilniaus universitetas) analizuoja Samuelio Boguslavo Chylinskio *Naująjį Testamentą* ir aptaria žodžius, kurie iki šiol nėra paliudyti kituose leksikografiniuose šaltiniuose, taip pat pateikia šių žodžių reikšmes. JOLANTOS GELUMBECKAITĖS (Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas) pristatomo tyrimo objektas – vadinamoji *Wolfenbüttelio postilė* (1573/1574) ir joje pateikti pirmieji liturginės ir pasaulietinės literatūros vertimai į lietuvių kalbą. Tyrėjos teigimu, *Wolfenbüttelio postilė* rodo, jog lietuvių kalba ir kultūra jau nuo pat rašytinės literatūros pradžios perima intelektualinę amžių patirtį apibendrinančią Europos kultūros tradiciją. ONA ALEKNAVIČIENĖ (Lietuvių kalbos institutas) kelia frazeologizmo ir frazeologijos sampratos šiuolaikinėje lingvistinėje literatūroje klausimą. Remiantis lituanistiniais XVIII a. Prūsijos Lietuvos šaltiniais, analizuojama frazeologizmo ir frazeologijos sampratos istorija, siekiama pagrįsti būtinybę dabartiniuose senųjų raštų tyrimuose minėtus terminus vartoti ne siaurąja, bet plačiąja prasme. LINA PLAŠINAITYTĖ (Vilniaus universitetas) aptaria XIX a. austrų rašytojo, biografo Constanto von Wurzbacho parengtą ir 1852 m. Vienoje išleistą lenkų ir kitų slavų kalbų patarlių rinkinį, kuriame paskelbtos ir 93 lietuviškos patarlės bei posakiai. JURGITA VENCKIENĖ (Lietuvių kalbos institutas) analizuoja, kaip Maironis keitė *Pavasario balsų* leidimų leksiką. Nagrinėjami leksikos taisymo atvejai, kuriems įtakos galėjo turėti bendrinės kalbos pokyčiai. Leksikos redagavimo tyrimas suteikia duomenų apie bendrinės kalbos leksikos normų atsiradimą ir priėmimą, atspindi Maironio reakciją į šias normas. JÜRATĖ PAJĖDIENĖ (Lietuvių kalbos institutas) aptaria laiko sakinių su jungiamuoju žodžiu *kuomet* vartojimą senuosiuose lietuviškuose raštuose ir dabartinėje lietuvių kalboje. ERIKA JASIONYTĖ-MIKUČIONIENĖ (Vilniaus universitetas) analizuoja jungtukų *jog* ir *kad* vartoseną *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* grožinės literatūros patekstytyje ir Mikalojaus Daukšos *Postilėje* bei Jono Bretkūno *Posti-*

lėje, tiria minėtų jungtukų vartosenos panašumus ir skirtumus. DALIA JAKULYTĖ ir DALIA PAKALNIŠKIENĖ (Klaipėdos universitetas) pristato senųjų raštų morfologijos duomenų bazės taikymo semantikos tyrimams galimybes ir bandomąją *Knygos nobažnytės* intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių semantikos tyrimą. MINDAUGAS ŠINKŪNAS (Lietuvių kalbos institutas) aprašo empirinėmis taisyklėmis paremtą būdą iš žodžių formų senąja rašyba automatiškai sugeneruoti formas dabartine rašyba, perraše išlaikant originalios rašybos ypatybes.

Mokslinių straipsnių rinkinys *Baltų kalbų tekstų ir žodžių reikšmės* skirtas tarptautinei patyrusių ir jaunųjų lingvistų bendruomenei, besidominčiai baltų kalbų reikšminiais aspektais. Siekiama suteikti galimybę gilinti specifines semantikos žinias, keistis skirtingų lingvistinių mokyklų metodologine patirtimi, atskleisti lingvistinių tekstų analizės svarbą kultūrai. Straipsnių rinkinys neabejotinai prisidės prie lingvistinių idėjų (ypač semantikos srities) ir mokslo kalbos raidos, bus reikšmingas lituanistikai (baltistikai).

Rinkinio *Baltų kalbų tekstų ir žodžių reikšmės* sudarytojos nuoširdžiai dėkoja straipsnių autoriams už bendradarbiavimą rengiant šį leidinį: pristatytus naujus mokslo tyrimus, parodytas tyrimų kryptis ir perspektyvas. Už pastabas ir komentarus dėkojame straipsnių rinkinio recenzentams ir redaktorių kolegijai, užtikrinusiems šiame leidinyje publikuojamų straipsnių kokybę. Nuoširdžiai ačiū Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Taimkosios kalbotyros instituto Lietuvių kalbos katedrai, apsvačiusiai šį rinkinį ir pritarusiai jo leidybai. Dėkojame Vilniaus universiteto leidyklai už efektyvų bendradarbiavimą ir kūrybines idėjas. Ypač esame dėkingos Valstybinei lietuvių kalbos komisijai, finansavusiai šio leidinio leidybą.

Gintarė Judžentytė-Šinkūnienė, Vilma Zubaitienė

Straipsnių rinkinio *Baltų kalbų tekstų ir žodžių reikšmės* sudarytojos

